

**WSZYSTKO,
CO TRZEBA WIEDZIEĆ!**

- jak powstawała Biblia?
- jedna Biblia czy wiele biblii?
- jak różne społeczności interpretują Biblię?
- czy Biblia nadal wywiera wpływ na kulturę?

John Riches

BIBLIA

Tłumaczenie Wiktor Pskit

Redakcja naukowa Piotr Herok

ORIGINAL ENGLISH
LANGUAGE EDITION BY
OXFORD
UNIVERSITY PRESS

> KRÓTKIE
WProwadzenie

BIBLIA

> KRÓTKIE
WPROWADZENIE

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

John Riches

BIBLIA

Tłumaczenie Wiktor Pskit
Redakcja naukowa Piotr Herok

ORIGINAL ENGLISH
LANGUAGE EDITION BY
OXFORD
UNIVERSITY PRESS

> KRÓTKIE
WPROWADZENIE

Łódź 2026

Tytuł oryginału: *The Bible: A Very Short Introduction*

Rada Naukowa serii *Krótkie Wprowadzenie*

*Jerzy Gajdka, Ewa Gajewska, Krystyna Kujawińska Courtney
Aneta Pawłowska, Piotr Piotrowski, Maciej Potz, Piotr Stalmaszczyk
Wojciech Woźniak*

Redaktorzy inicjujący serii *Krótkie Wprowadzenie*

Urszula Dzieciatkowska, Agnieszka Kałowska-Majchrowicz

Tłumaczenie

Wiktor Pskit

Recenzja tłumaczenia i redakcja naukowa

Piotr Herok

Redakcja

Anna Gaudy-Piątek

Korekta techniczna

Katarzyna Woźniak

Skład i łamanie

Munda – Maciej Torz

Projekt okładki

Monika Rawska

The Bible: A Very Short Introduction, Second Edition was originally published in English in 2021. This translation is published by arrangement with Oxford University Press. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego is responsible for this translation from the original work and Oxford University Press shall have no liability for any errors, omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation or for any losses caused by reliance thereon.

© John Riches 2021

The moral rights of the author have been asserted

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2026

© Copyright for Polish translation by Wiktor Pskit, Łódź 2026

<https://doi.org/10.18778/8331-983-4>

Publikacja sfinansowana ze środków Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.11291.23.0.M

Ark. wyd. 7,3; ark. druk. 11,25

ISBN 978-83-8331-982-7

e-ISBN 978-83-8331-983-4

Paperback ISBN Oxford University Press ISBN 978-0-19-886333-5

Spis treści

Biblia jako „tekst dynamiczny” w perspektywie protestanckiej.	
Wstęp do wydania polskiego	7
Od tłumacza	13
Spis ilustracji	15
1. Biblia w świecie współczesnym: tekst klasyczny czy święty?	17
2. Jak pisano księgi biblijne	25
3. Powstawanie Biblii	41
4. Przekład, publikacja i dystrybucja Biblii	59
5. Żydowskie i chrześcijańskie interpretacje ofiarowania Izaaka	71
6. List do Galatów: spojrzenie historyczne	83
7. Biblia i jej krytycy	97
8. Biblia w świecie postkolonialnym	111
9. Biblia w polityce	125
10. Biblia w kulturze wysokiej i popularnej	137
11. Zakończenie	151
Bibliografia i polecane lektury	161
Indeks biblijny	169
Indeks ogólny	173

Biblia jako „tekst dynamiczny” w perspektywie protestanckiej

Wstęp do wydania polskiego

Do rąk polskiego czytelnika trafia kolejny tom cenionej serii „Krótkie Wprowadzenie”, wydawanej przez Uniwersytet Łódzki. Tym razem jest on poświęcony Biblii. Stanowi go przekład drugiego wydania dzieła autorstwa Johna Kennetha Richesa pt. *The Bible: A Very Short Introduction – Biblia. Krótkie wprowadzenie*. Riches ukazuje Biblię jako źródło, które od wieków nie tylko kształtuje kulturę, literaturę i życie religijne, ale także inspirowane do refleksji nad człowiekiem, społeczeństwem i historią. W jego przekonaniu Biblia funkcjonuje jako zwierciadło myśli, emocji i wartości, w którym odbijają się zarówno pokolenia wierzących, jak i całe społeczności kulturowe. Jest jednocześnie dokumentem historycznym, literackim arcydziełem i źródłem norm etycznych, co sprawia, że jej wpływ można dostrzec w niemal każdej sferze życia ludzkiego – od prawa i polityki, przez literaturę i sztukę, aż po filozofię i codzienną praktykę religijną.

John Kenneth Riches (ur. 1939) to brytyjski biblista, emerytowany profesor Uniwersytetu w Glasgow. Przez wiele lat prowadził wykłady na kierunku Divinity and Biblical Criticism. W swoich badaniach łączy podejście historyczne, teologiczne i kulturowe, pokazując, jak tekst biblijny oddziałuje na różne aspekty życia społecznego i religijnego, a jednocześnie pozostaje źródłem nieustannych interpretacji i inspiracji, które ewoluują w zależności od epoki, miejsca i potrzeb duchowych ludzi danych czasów. Jest autorem licznych publikacji, które ukazują

wielowymiarowy wpływ Biblii na ludzką egzystencję zarówno w kontekście starożytnym, jak i współczesnym. Do jego najważniejszych prac należą: *The Gospel of Matthew in Its Roman Imperial Context* (2005), w której bada Ewangelię Mateusza w kontekście imperium rzymskiego oraz poszukiwania tożsamości przez pierwsze wspólnoty chrześcijańskie; *Galatians Through the Centuries* (2007), przedstawiająca historię interpretacji listu do Galatów w różnych epokach, od czasów starożytnych, przez średnio-wiecze i reformację, po nowoczesne podejścia hermeneutyczne; oraz *What Is Contextual Bible Study?* (2010), będąca praktycznym przewodnikiem do studium biblijnego w kontekście wspólnotowym, który uwzględnia zarówno lokalne uwarunkowania kulturowe, jak i społeczny wymiar interpretacji. Szczególne uznanie zdobyła jego książka *The Bible: A Very Short Introduction* (2000), w której w sposób przystępny i zarazem pogłębiony omawia genezę Biblii, proces kształtowania się kanonu oraz jej wpływ na sztukę, literaturę i politykę, wskazując na nieprzemijającą aktualność Pisma. Dorobek Richesa obejmuje także liczne artykuły i rozdziały naukowe poświęcone hermeneutyce, recepcji patrystycznej oraz teologicznym interpretacjom Nowego Testamentu, pokazując, że badania biblijne mogą być zarówno rzetelną eksploracją akademicką, jak i refleksją nad znaczeniem Pisma dla życia duchowego, społecznego i kulturowego.

Książka *The Bible: A Very Short Introduction* ukazała się w prestiżowej serii „Very Short Introductions” wydawnictwa Oxford University Press i stanowi zarówno zwięzłe, jak i niezwykle treściwe opracowanie Biblii – jednego z najważniejszych tekstów w historii ludzkości. Autor, będący profesorem Uniwersytetu w Glasgow, podjął się zadania ukazania Biblii w całym jej bogactwie historycznym, kulturowym i religijnym. Jego interpretacja osadzona jest wyraźnie w tradycji protestanckiej, co pozwala dostrzec wolność interpretacji, znaczenie kontekstu oraz rolę wspólnoty wierzących w procesie odczytywania Pisma. Riches podkreśla, że Biblia nie jest statycznym zbiorem ksiąg, lecz dziełem dynamicznym, rozwijającym się w dialogu z kolejnymi pokoleniami, a jej znaczenie zmienia się w zależności od

czasu, miejsca i kultury. Autorytet Biblii wynika – według niego – z samego tekstu oraz jego oddziaływania na wspólnotę wierzących, a nie z nieomylnego aktu Kościoła, czy jego instytucjonalnego nauczania, co jest charakterystyczne dla protestanckiej hermeneutyki biblijnej spojrzenia anglikańskiego. Riches podkreśla również fakt, że proces powstawania i kanonizacji Biblii był długotrwały, złożony i pełen sporów teologicznych, a wybory dokonywane przez wspólnoty wierzących w poszczególnych epokach stanowiły odpowiedź na ich potrzeby duchowe, społeczne i kulturowe. Autor zwraca uwagę na kontekst historyczny powstawania poszczególnych ksiąg, pokazując, jak wpływały na nie polityka, konflikty religijne, rozwój literatury i filozofii, a także praktyki kulturowe społeczności żydowskich i chrześcijańskich.

Autor konsekwentnie ukazuje Biblię jako tekst żywy, nieustannie podlegający interpretacji i aktualizacji, który wchodzi w dialog z kolejnymi pokoleniami. Riches dostrzega w tym istotę protestanckiego podejścia – odpowiedzialność wspólnoty za rozumienie Pisma i możliwość różnorodnych odczytań, z których każde wnosi nowe pytania i perspektywy, pobudza do refleksji teologicznej i moralnej, a także pozwala przemyśleć współczesne problemy społeczne i kulturowe w świetle tekstu biblijnego. Książka Richesa prowadzi czytelnika przez historię przekładów Biblii, ukazując, jak tłumaczenia na języki narodowe nie tylko otwierały nowe możliwości interpretacyjne, ale też umożliwiały szeroki dostęp do tekstu i stawały się punktem wyjścia do przemian religijnych, społecznych i kulturowych. Riches poświęca szczególną uwagę różnorodności interpretacji, przywołując przykłady, takie jak List do Galatów, którego odczytania w różnych epokach – od starożytności, przez reformację, po współczesne hermeneutyki feministyczne i postkolonialne – znacząco się różniły. Pokazuje, że pluralizm interpretacyjny nie jest oznaką słabości, lecz dowodem żywotności tekstu, który potrafi przemasować w nowych kontekstach, inspirować różnorodne społeczności i odpowiadać na wyzwania współczesnego świata.

U polskiego czytelnika, wychowanego w tradycji katolickiej, lektura opracowania autorstwa Richesa może wywołać poczucie

pewnego braku, ponieważ autor niemal nie rozwija zagadnień fundamentalnych dla katolickiej teologii biblijnej, takich jak teologia natchnienia, jedność Starego i Nowego Testamentu w ramach historii zbawienia, rola Kościoła jako autorytatywnego interpretatora Pisma, nieomyślność Biblii, czy praktyczne wskazania do lektury duchowej, w tym *lectio divina*. Jeśli tematy te są wspomniane, to jedynie marginalnie, najczęściej w kontekście historycznym lub krytycznym. Brak tych elementów wymaga od katolickiego czytelnika większego dystansu i uważnej refleksji nad różnicami w podejściu teologicznym, a także nad wpływem kultury, tradycji i kontekstu historycznego na interpretację tekstu. Lektura książki Richesa może posłużyć jako wyjątkowe narzędzie poznawcze, które pozwala odczytać Biblię z perspektywy tradycji protestanckiej i docenić różnorodność metod badawczych stosowanych w naukach biblijnych.

Riches ukazuje Biblię jako tekst, który nie tylko kształtował literaturę, sztukę i muzykę, ale również odgrywał i odgrywa istotną rolę w życiu społecznym i politycznym wielu społeczeństw. Wskazuje także na fakt, że Pismo Święte było i nadal jest źródłem inspiracji dla naukowców i myślicieli. Bywało także wykorzystywane jako narzędzie legitymizacji władzy, a nawet wywoływania napięć i podziałów społecznych. Riches podkreśla, że Biblia nie należy wyłącznie do jednej tradycji wyznaniowej, lecz stanowi wspólne dziedzictwo ludzkości, którego interpretacja zawsze może ewoluować w zależności od kontekstu, potrzeb społecznych i historycznych, stając się punktem odniesienia dla etyki, prawa, polityki i praktyki duchowej. Rozumienie Pisma w perspektywie historycznej pozwala docenić bogactwo jego znaczeń, różnorodność zastosowań w różnych społecznościach i epokach oraz jego potencjał inspiracyjny dla współczesnych badaczy, twórców i wszystkich, którzy pragną zgłębić jego sens.

Podsumowując, *The Bible: A Very Short Introduction* to książka, która, mimo braku katechetycznej struktury, typowej dla polskich podręczników katolickich, oferuje wartościowe spojrzenie na Biblię jako na tekst dynamiczny, wielowymiarowy i otwarty. Perspektywa protestancka, w szczególności anglikańska,

umożliwia dostrzeżenie pluralizmu interpretacyjnego, znaczenia kontekstu historycznego i społecznego oraz aktualności Pisma w nowych hermeneutykach. Dla katolickiego czytelnika może to być wyzwanie, ale jednocześnie szansa na poszerzenie horyzontów w odczytywaniu Biblii w szerszym kontekście kulturowym i historycznym. Może też inspirować do refleksji nad rolą Biblii w kształtowaniu cywilizacji, sztuki i kultury. Riches zachęca do świadomej i krytycznej lektury, pokazując, że interpretacja Biblii to proces wymagający uwzględnienia zarówno historii powstania ksiąg, jak i ich recepcji w kolejnych epokach. To wszystko czyni jego książkę wartościowym źródłem zarówno dla badaczy, jak i dla szerokiego grona czytelników zainteresowanych fenomenem Pisma Świętego, jego historycznym znaczeniem, społecznym oddziaływaniem oraz duchową inspiracją, którą może nieść współczesnym pokoleniom.

Dr Piotr Herok

Od tłumacza

Czytelnikowi polskiego tłumaczenia drugiego wydania książki Johna Richesa *The Bible: A Very Short Introduction* należy się kilka słów objaśnienia. Poczynając od pewnych modyfikacji terminologicznych wprowadzonych w polskim przekładzie: rachuba czasu, którą posługuje się większość świata, wypływa wprost z Biblii, a konkretniej z kluczowego wydarzenia opisanego w Ewangeliach w Nowym Testamencie, jakim było narodzenie Jezusa Chrystusa. Paradoksalnie, autor piszący o Biblii – z nieznanym tłumaczowi powodów – stosuje nomenklaturę sekularną (p.n.e. – przed naszą erą oraz n.e. – naszej ery). W polskim przekładzie, żeby uniknąć tej niczym nie uzasadnionej osobliwości, zastosowano – jakkolwiek patrzyć, inspirowaną Biblią – nomenklaturę: przed Chr. (przed Chrystusem) i po Chr. (po Chrystusie).

Autor konsekwentnie pomija tytułaturę „święty” w odniesieniu do autorów poszczególnych ksiąg Nowego Testamentu, w tym apostołów. Tłumacz postanowił korzystać z tego tytułu (np. św. Marek, św. Paweł), ponieważ uznał, że czytelnik polskojęzyczny – nawet ten nie będący katolikiem bądź będący osobą niewierzącą – jest przyzwyczajony do takiej tytułatury i jej pominięcie mogłoby prowadzić do nieporozumień oraz brzmiałoby co najmniej dziwnie.

W całym tekście, wszędzie tam, gdzie autor podaje angielskie tytuły dzieł, które nie ukazały się w polskim przekładzie, w nawiasie podane zostały dosłowne tłumaczenia tych tytułów na język polski (z dopiskiem dosł.). Z kolei, w przypadku dzieł, które mają swoje wydania w języku polskim, podano najpierw tytuł

polskiego przekładu, zaś w nawiasie tytuł angielski z oryginalnej wersji niniejszej książki (z dopiskiem ang.).

Niczego nie ujmując walorom poznawczym pracy Johna Riche-
sa, warto mieć na uwadze następujące spostrzeżenia. Autor w wie-
lu miejscach przyjmuje perspektywę, która wydaje się ulegać nie-
którym spośród popularnych trendów intelektualnych, nierzadko
podsytych modnymi współczesnymi ideologiami, w większości
o szeroko rozumianej proweniencji lewicowej. Stąd, na przykład,
w rozważaniach na temat wybranych fragmentów Pisma Świętego
przewija się negatywna ocena patriarchy, któremu z góry przy-
pisuje się charakter opresyjny. O ile warto poświęcić uwagę wielu
różnym perspektywom i postawom, o tyle już ich przedstawienie
w sposób jednostronny może budzić pewne zastrzeżenia. Trzeba
też zauważyć, że opisane przez autora współczesne interpretacje
Biblii (rozdziały 8–10) charakteryzują się daleko posuniętym na-
turalizmem, skupiając się na kwestiach społecznych, politycznych
i kulturowych. Brakuje dla nich przeciwwagi w postaci odniesie-
nia do podejść, które obierają perspektywę nadprzyrodzoną, sta-
nowiącą przecież istotę chrześcijaństwa.

Pewne wątpliwości może także budzić tendencja autora do
pozytywnego lub co najmniej bezkrytycznego przedstawiania
niektórych postaci, których dorobek, czy to na płaszczyźnie inte-
lektualnej, czy to w sferze działalności publicznej, jest co najmniej
kontrowersyjny. Chodzi tu zarówno o postaci historyczne (np.
Bartolomé de las Casas), jak i współczesne (np. Desmond Tutu).

Ponadto, mimo anonsowanej pod koniec rozdziału 1 „neu-
tralności wyznaniowej” autorowi nie do końca udaje się zacho-
wać bezstronność w tym zakresie. Przykładowo, rozprze-
strzanie się idei Lutra i Kalwina jest ukazane jedynie w wymiarze
religijnym i intelektualnym, a autor wydaje się zapominać o tym,
że reformacja miała charakter rewolucji o poważnych reperku-
sjach – nie tylko religijnych, ale też społecznych i politycznych,
włącznie z wojnami, grabieżami i prześladowaniami. Wielu spo-
śród zwolenników reformacji wcale nie kierowało się pobudkami
religijnymi, lecz własnym interesem materialnym (np. przejmowanie
majątków kościelnych).

Spis ilustracji

1. **Strona tytułowa Biblii króla Jakuba** 50
© 2021. The British Library Board / Scala, Florencja
2. **Akwaforta Rembrandta przedstawiająca Abrahama i Izaaka (1566)** 80
© 2021. Cleveland Museum of Art / Scala Image Bank
3. **Portret Lutra** 100
© 2021. Photo Fine Art Images / Heritage Images / Scala, Florencja
4. **Frederick Kimmelmeyer, Pierwsze lądowanie Krzysztofa Kolumba** 113
National Gallery of Art, Waszyngton. Dar Edgara Williama i Bernice Chrysler Garbisch
5. **Desmond Tutu** 118
David Pearson / Alamy Stock Photo
6. **Benjamin Britten, Requiem wojenne** 141
Erich Auerbach / Stringer
7. **Michał Anioł, Sąd ostateczny, Kaplica Sykstyńska** 143
PRISMA ARCHIVO / Alamy Stock Photo / Museo del Capodimonte, Neapol
8. **Fresk Giotto, Kaplica Scrovegnich** 144
© 2021. Photo Scala, Florencja
9. **Rembrandt, Złożenie Chrystusa do grobu (szkic)** 146
Hunterian Art Gallery / https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rembrandt_Harmensz._van_Rijn_054.jpg (dostęp: 28.07.2025)
10. **Opowieść podręcznej** 149
© The Ronald Grant Archive

Rozdział 1

Biblia w świecie współczesnym: tekst klasyczny czy święty?

Mówi się czasem, że żadna inna książka nie ma tylu nieprze czytanych egzemplarzy, co Biblia. O ile trudno dowieść takiego stwierdzenia, o tyle jasno odzwierciedla ono zaniepokojenie chrześcijan w Europie rosnącą nieznaną treścią Pisma Świętego. Stwierdzenie to pomija jednak jeszcze inną istotną prawdę – mianowicie tę, że Biblia nadal stanowi jedną z najbardziej wpływowych i poczytnych książek na świecie.

Ciekawe byłoby przeprowadzenie dwóch odrębnych plebiscytów: na najbardziej wpływową obecnie książkę i najpoczytniejszą obecnie książkę – a są to dwie różne rzeczy. *Kapitał* Marksa do niedawna mógł ubiegać się o pierwszy tytuł, ale niekoniecznie o drugi. *Prawa człowieka* Thomasa Paine'a oraz *Bogactwo narodów* Adama Smitha również byłyby silnymi kandydatami w pierwszym plebiscycie. Wśród takich kandydatów można też wskazać publikacje z zakresu nauki (np. *O powstawaniu gatunków* Darwina), filozofii, literatury i nauk humanistycznych. Lecz jak wypadłyby takie tytuły na tle wielkich tekstów głównych religii? „Wpływ” trudno precyzyjnie zmierzyć, a wynik takiego plebiscytu równie dużo mówiłby o jurorach, co o zwycięzcy.

Współczesne listy najpoczytniejszych książek na świecie są zgodne co do tego, iż Biblia prześciga wszystkie inne książki, a szacunki dotyczące jej sprzedaży oscylują w okolicy 2,5 miliarda egzemplarzy. Do tego należy dodać znacznie większą liczbę egzemplarzy rozdawanych za darmo. Na wysokich pozycjach na takich listach plasują się też inne główne teksty pozostałych

religii: Koran z 800 milionami i *Księga Mormona* z 150 milionami egzemplarzy.

Inne tytuły, których sprzedaż przekracza 100 milionów egzemplarzy, to pozycje z zakresu klasyki literatury: *Opowieść o dwóch miastach* Dickensa czy *Władca pierścieni* Tolkiena, popularne powieści kryminalne, takie jak *I nie było już nikogo*¹ Agathy Christie, a także seria J.K. Rowling o Harrym Potterze. Na równi z *Księgą Mormona* oraz *Władcą pierścieni* plasuje się *Skauting dla chłopców* Baden-Powella.

Bywa, że od czasu do czasu niektóre teksty polityczne zaczynają kwestionować pozycję dzieł takich jak Koran czy Biblia na szczycie obu wspomnianych list. Swego czasu *Mała czerwona książeczka* Mao osiągnęła potężną liczbę 800–900 milionów czytelników i niewątpliwie była wysoce wpływowa, ale trudno ocenić jej znaczenie w obecnej dobie. Główne teksty religijne wywierają prawdopodobnie bardziej długofalowy wpływ.

Celem tego wymyślonego plebiscytu nie jest dowodzenie szczególnej moralnej bądź estetycznej wyższości konkretnego tekstu. Jeśli w ogóle takie dowodzenie dałoby się przeprowadzić, to musiałyby się ono opierać na całkiem innych podstawach. Celem jest wskazanie na pewną szczególną cechę takich głównych tekstów religijnych. Mają one przemożny wpływ na życie ludzi i są czytane przez zbiorowości bardzo zróżnicowane pod względem wykształcenia i kultury. Jak do tego w ogóle dochodzi?

Nie jest moim zadaniem odpowiedzieć na to pytanie odnośnie do Koranu, choć oczywiście ciekawe byłoby zbadanie, co oba teksty (Biblia i Koran) mają ze sobą wspólnego. Jednym z głównych celów niniejszej książki jest natomiast próba odpowiedzi na to pytanie w przypadku Biblii. Dlaczego ten zbiór

---

¹ Powieść Agathy Christie, o której tu mowa, ma skomplikowaną historię, jeśli chodzi o jej tytuł. Jej pierwsze wydanie brytyjskie ukazało się w roku 1939 pod tytułem *Ten Little Niggers*, przy czym ostatnie wydanie pod tym tytułem wyszło w roku 1979. Z kolei edycje amerykańskie, począwszy od pierwszego z 1940 r., noszą tytuł *And Then There Were None* (dosł. *I nie było już nikogo*). Pierwszy polski przekład powieści ukazał się w 1960 r. pod tytułem *Dziesięciu Murzynków*. Polskie wydania od 2004 r. noszą tytuł *I nie było już nikogo* [wszystkie przypisy pochodzą od tłumacza].